

**Nauczycielskie refleksje „w” działaniu
i „nad” działaniami autorskimi**

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO

ACTION RESEARCH W PRAKTYCE

Nauczycielskie refleksje „w” działaniu
i „nad” działaniami autorskimi

ACTION RESEARCH W PRAKTYCE

Nauczycielskie refleksje „w” działaniu
i „nad” działaniami autorskimi

pod redakcją

Agnieszki Nowak-Łojewskiej

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU GDAŃSKIEGO

GDAŃSK 2021

Recenzent
dr hab. Bogusława Dorota Gołębnik, prof. DSW

Redaktor Wydawnictwa
Katarzyna Ambroziak

Projekt okładki i stron tytułowych
Studio Spectro

Skład i łamanie
Maksymilian Biniakiewicz

Publikacja sfinansowana ze środków Instytutu Pedagogiki Wydziału Nauk
Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-310-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

Spis treści

Wprowadzenie	7
Część I	
O badaniach w działaniu	
Agnieszka Nowak-Łojewska	
Badania w działaniu – podstawy teoretyczne i egzemplifikacje	15
Część II	
Autorskie rozwiązania z wykorzystaniem <i>action research</i>	
Monika Wiśniewska-Kin	
„Skuteczne zdziwienie. Wyzwalamy myślenie”. Nauka czytania wyzwalamąca myślenie z perspektywy autorki projektu	37
Weronika Kisiel	
„Skutecznie zdziwiona” – nauczycielskie refleksje nad działaniami autorskimi	56
Jolanta Gałęcka	
Jak uczyłam hiszpańskiego dzieci anglojęzyczne – moje <i>action research</i>	74
Marta Kwella	
Plan daltoński w przestrzeni edukacji leśnej	115
Anna Blokus-Szkodzińska	
„Inteligencje personalne w pracy z dzieckiem”. Autorski program dla nauczycieli i studentów pedagogiki	130
Sylwia Sergot	
Filozofowanie z dziećmi. Autorski program zajęć „Jestem dzieckiem. Myślę”	149
Anna Gajewska	
Edukacja przyrodnicza dzieci wczesnoszkolnych. Autorskie rozwiązanie z wykorzystaniem aktywności badawczej	178

Marlena Dudek

Autorski program „Uczymy się przez zajęcia praktyczne” dla uczniów
z niepełnosprawnością intelektualną

212

Zakończenie – refleksje nad refleksjami

234

Wprowadzenie

Z moich rozmów z nauczycielami wynika, że codzienna praktyka dostarcza im wielu sytuacji problemowych natury dydaktycznej i wychowawczej, które następnie stają się okazją do zastanowienia się nad skutecznością i sensem stosowanych rozwiązań. Przedmiotem nauczycielskich refleksji stają się wówczas wykorzystywane metody i formy pracy, programy i podręczniki, napotykanne trudności w kontaktach z uczniami oraz w relacjach międzyuczniowskich, a także różne formy wspierania uczniów, gdy ich środowisko rodzinne jest niewydolne. Bardziej twórczy i zaangażowani w zmianę nauczyciele poszukują możliwości wprowadzania innowacji inspirowanych wyzwaniem czasów, nowatorskimi koncepcjami, potencjałem uczniów, ich zainteresowaniami, użytecznością zdobywanej wiedzy czy własnymi potrzebami i oczekiwaniami. Ten rodzaj nauczycielskich poszukiwań charakteryzuje się zarówno walorami poznawczymi, jak i funkcjami społecznymi. Dzięki temu nauczyciele demaskują różne nieprawidłowości, modyfikują kompleksowy proces uczenia się, biorą udział w zmianie społecznej. Ta forma refleksyjnej działalności nad zjawiskami i wydarzeniami, w których uczestniczą z dziećmi, uczniami i studentami, pozwala im usprawniać własną praktykę, polepszać warunki pracy, pokonywać ograniczenia, lepiej rozumieć problemy dydaktyczno-wychowawcze, a także wspierać własny profesjonalny rozwój.

Oddana do rąk czytelników książka jest skierowana do osób zainteresowanych poszukiwaniem takich właśnie rozwiązań w edukacji na różnych poziomach. Jej odbiorcami mogą być nie tylko profesjonalni badacze, lecz także nauczyciele praktycy. Niniejszą publikację współtworzyli zarówno nauczyciele akademicki, jak i praktycy. Zaproponowane przez nich pomysły były realizowane w toku ich refleksji oraz tzw. badań w działaniu (*action research*) zainicjowanych pojawieniem się problemu i poszukiwaniem jego rozwiązania. Ich autorzy i realizatorzy zarazem poszukiwali tych rozwiązań na gruncie edukacji przedszkolnej, wczesnoszkolnej, szkolnej, a także akademickiej, zawsze z intencją poprawy aktualnego stanu, co stanowi istotę zaprezentowanej w pracy koncepcji *action research*.

Rozpoznanie problemu i jego rozwiązanie wywołuje w działającym podmiocie potrzebę aktywności, dokonania zmiany, pogłębionej refleksji nad własnym działaniem i jego skutkami. Ten rodzaj pogłębionego zastanowienia Donald A. Schön¹ określa mianem kompetencji refleksyjnej „w” działaniu i „nad” działaniem, stąd też podtytuł książki i jej ukierunkowanie na autorskie rozwiązania przygotowywane przez nauczycieli. Refleksja w działaniu odnosi się do istoty pracy nauczyciela, jego „tu i teraz” podczas zajęć z uczniami, adekwatnego reagowania do okoliczności. „Jest procesem symultanicznym, obejmuje działanie z równoczesnym namysłem nad nim i ewentualną jego modyfikacją. Jest krytycznym kwestionowaniem własnej wiedzy i jej założeń realizowanych w toku działania”². Natomiast refleksja nad działaniem wyraża się w zastanowieniu nauczyciela – badacza nad tym, co już zrobił, w krytycznym spojrzeniu na własną praktykę, aby w efekcie stworzyć lepszy warsztat pracy, modyfikować swoje metody, a uczniom zapewnić odpowiednie warunki do zrozumienia tego, czego się uczą. Ten rodzaj namysłu dokonywany jest z dystansu czasowego. Refleksja nie tworzy się pod presją trwającego zdarzenia, lecz po jego zajściu, co sprawia, że jest bardziej pogłębiona, wielostronna i intelektualna. „Przedmiotem namysłu jest nie tyle samo działanie, ile wiedza tworzona w działaniu”³.

W obszarze badań w działaniu ukazało się w Polsce kilka znaczących publikacji⁴ podejmujących kwestie teoretyczne i rewitalizację paradygmatu „działaniowego”, co jest wyjątkowo cennym i wartościowym dokonaniem. Teksty zawarte w tej książce mogą być pewnym ich wzbogaceniem jako przykłady rozwiązań innowacyjno-rozwojowych w odpowiedzi na palące problemy i sytuacje wymagające rozwiązania, a tym samym ilustrujące posługiwanie się badaniami w działaniu. Ich autorzy poszukują zmian na różnych poziomach

¹ D.A. Schön, *The reflective practitioner*, Temple Smith, London 1983.

² H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 69.

³ *Ibidem*, s. 70.

⁴ J. Rutkowiak, *Edukacyjna świadomość nauczycieli: intelektualizacja pracy nauczycieli jako wyzwanie czasu transformacji* [w:] *Odmiany myślenia o edukacji*, red. J. Rutkowiak, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1995; S. Dylak, *Kształcenie nauczycieli do refleksyjnej praktyki. Zarys genezy, istoty i rozwoju koncepcji (studium literaturowe)*, „Rocznik Pedagogiczny” 1996, nr 19; S. Palka, *Teoria pedagogiczna a praktyczne doświadczenia nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1989; *Badania w działaniu. Pedagogika i antropologia zaangażowane*, red. H. Červinková, B.D. Gołębiak, Wydawnictwo Naukowe DSW, Wrocław 2010; *Edukacyjne badania w działaniu*, red. H. Červinková, B.D. Gołębiak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013.

kształcenia, tj. edukacji przedszkolnej, wczesnoszkolnej, szkolnej i akademickiej. Występują jako twórcy tych rozwiązań i zarazem ich realizatorzy. Zaprezentowane w publikacji artykuły są więc przykładami studiów nad różnymi społecznymi sytuacjami z myślą o ich ulepszeniu. Autorzy opracowań są nie tylko zanurzeni w badanym zjawisku, ale też przez swoją aktywną postawę próbują przekształcać rzeczywistość, nie tylko ją opisują, ale dokonują też jej zmiany, a ich postępowanie przebiega od działań praktycznych do teorii – wiedzy praktycznej.

Mając na uwadze całość kształtu prezentowanych treści, nie traktuję tej książki jako podręcznika akademickiego o badaniach w działaniu, lecz raczej jako publikację ukazującą zastosowanie tej metody i potencjał tkwiący w wielu polskich nauczycielach zdecydowanych na prowadzenie badań w działaniu i dostrzegających w nich ogólną sprawność metodologiczną do tworzenia nowych wartości poznawczych w sytuacji badania własnej praktyki.

Z uwagi na to w strukturze książki w części I znajduje się artykuł dotyczący *action research*, w którym przedstawione zostały podstawy teoretyczne takich badań, ich kontekst paradygmataczny i możliwości zastosowania. Pozostałe teksty (zamieszczone w części II) są przykładami indywidualnych poszukiwań nauczycieli z myślą o rozwiązaniu problemu, ulepszeniu dotychczasowych rozwiązań, wprowadzeniu innowacji w edukacji, właściwym ukierunkowaniu działań praktycznych i odkrywaniu nowej teorii.

Jako pierwsza swój pomysł prezentuje Monika Wiśniewska-Kin. Jej autorский projekt „Skuteczne zdziwienie. Wyzwalamy myślenie” to szeroko zakrojona innowacyjna metoda nauki czytania i pisania dla dzieci przedszkolnych i wczesnoszkolnych inspirowana koncepcją Jerome’a Brunera. Autorka opisuje zaprojektowane badania jakościowe z zastosowaniem *action research* oraz przedstawia główne refleksje związane z ich realizacją.

Rozważania podjęte przez M. Wiśniewską-Kin rozwija tekst Weroniki Kisiel zatytułowany „Skutecznie zdziwiona” – *nauczycielskie refleksje nad działaniami autorskimi*. Autorka nie tylko opisuje realizację projektu „Skuteczne zdziwienie” z perspektywy bezpośrednio zaangażowanego nauczyciela, ale również z krytycznym, emocjonalnym i osobistym namysłem pochyła się nad projektowanymi działaniami i dokonuje ich analizy w trakcie realizacji wytyczonych zadań. Przedstawione w artykule refleksje wskazują na konieczność poszukiwania rozwiązań odpowiadających dziecięcym możliwościom i potrzebom, co autorka traktuje jako źródło realnych zmian w dysfunkcyjnej szkole.

Kolejnym przykładem indywidualnych poszukiwań z myślą o rozwiązaniu problemów i ulepszeniu dotychczasowych praktyk jest tekst Jolanty

Gałęckiej. Autorka przywołuje swoje doświadczenia z okresu, kiedy pracowała jako nauczyciel języka hiszpańskiego w amerykańskiej szkole inspirowanej sensomotoryką i koncepcją Marii Montessori, skupiając się głównie na procesie tworzenia swojego warsztatu pracy. Artykuł jest bogaty w osobiste przemyślenia, a także krytyczne uwagi poparte analizą światowej literatury wywiedzione w toku prowadzonych badań w działaniu. Dodatkowym atutem opracowania jest różnorodność zaproponowanych rozwiązań i dyskusja nad nimi.

Marta Kwella prezentuje tekst poświęcony koncepcji planu daltońskiego. Obok rozważań teoretycznych autorka zamieszcza obserwacje zajęć edukacyjnych realizowanych tą metodą w leśnym przedszkolu. To ciekawy pomysł inspirowania nauczycieli do poszukiwania alternatywnych rozwiązań w edukacji przedszkolnej. Artykuł zasługuje na uwagę ze względu na przybliżenie planu edukacyjnego zaproponowanego przez Helen Parkhurst i jego nowe odczytanie w warunkach edukacji dzieci w bliskim kontakcie z naturą. Przedstawiona koncepcja ma być odpowiedzią na aktualne potrzeby jednostek i wyzwania edukacji otwartej związane z uczącym się dzieckiem, dzieckiem w działaniu i dzieckiem samodzielnym. Opracowanie zawiera również wiele przykładów i refleksji autorki jako badaczki.

Artykuł Anny Blokus-Szkodzińskiej adresowany jest do nauczycieli, a także do studentów uczących się na kierunku pedagogika. W tekście zaprezentowano autorski program z obszaru inteligencji intra- i interpersonalnych, który powstał z intencją rozwijania przez nauczycieli umiejętności budowania relacji z uczniami. Autorka opisuje przebieg zajęć akademickich oraz zamieszcza refleksje towarzyszące narodzinom tego pomysłu. Prezentuje przykłady aktywności studentów i nauczycieli, ilustrowane ich propozycjami rozwiązań oraz osobistymi przemyśleniami.

Trzy ostatnie teksty (autorstwa Sylwii Sergot, Anny Gajewskiej oraz Marleny Dudek) wpisują się w moje indywidualne doświadczenia naukowo-dydaktyczne jako promotora prac licencjackich i magisterskich przygotowywanych na podstawie projektów realizowanych na kanwie badań w działaniu. Są to przykłady „miękkiego eksperymentowania”⁵ w kontekście tworzenia wiedzy przez działanie. Zaprezentowane w opracowaniach autorskie programy zostały zweryfikowane przez badaczki w toku ich osobistej praktyki. To cenne źródło doświadczeń stało się dla autorek okazją do ciekawych refleksji

⁵ B.D. Gołębiak, *Edukacyjne badania w działaniu – między akademicką legitymizacją a realizacyjnymi uproszczeniami* [w:] *Edukacyjne badania w działaniu...*, s. 52.

i rewitalizacji uzyskanych rezultatów w pracy z dziećmi oraz udokumentowania ich w formie wartościowych publikacji.

Na poziomie edukacji przedszkolnej Sylwia Sergot proponuje autorski program „Jestem dzieckiem. Myślę”, w którym wykorzystuje metodę dziecięcego filozofowania Matthew Lipmana. Zaproponowane rozwiązanie opiera się na prowokowaniu aktywności dzieci z myślą o rozwijaniu w nich koleżeństwa, współpracy, kreatywności i krytycznego myślenia. Towarzyszą temu oryginalne tematy podejmowane z dziećmi w dyskusjach i działaniach, zilustrowane efektami ich pracy oraz refleksjami badaczki.

Na etapie edukacji wczesnoszkolnej Anna Gajewska przedstawia w swoim artykule pomysł na badania w działaniu dotyczące edukacji przyrodniczej dzieci z wykorzystaniem nauczania problemowego i zadań praktycznych. Punktem wyjścia do opracowania tego autorskiego rozwiązania była krytyczna analiza programów nauczania i oferty zadaniowej w podręcznikach do klas I–III w obszarze edukacji przyrodniczej. To ciekawe rozwiązanie jest nie tylko prezentacją autorskiego projektu, lecz również próbą podzielenia się refleksjami jako badaczki i obserwarki dziecięcych aktywności zobrazowanych pracami i wypowiedziami uczniów.

Marlena Dudek przygotowała tekst opisujący powstawanie i realizację programu autorskiego adresowanego do dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Pomysł ten opiera się na koncepcji uczenia się przez zajęcia praktyczne umożliwiające uczniom poznawanie świata i nabywanie nowych umiejętności poprzez czynności praktyczne, stosowane potem w sytuacjach dnia codziennego. Autorka zwraca uwagę na konieczność rozwoju dzieci w obszarze zaradności osobistej, kondycji psychicznej i fizycznej, komunikacji, samodzielności społecznej i uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej oraz treningu ekonomicznego. Umiejętności te badaczka rozwijała przez działania dostosowane do potrzeb i możliwości uczniów przy szeroko zakrojonej współpracy z rodzicami dzieci i ich opiekunami oraz innymi nauczycielami.

Mam nadzieję, że niniejsza publikacja spotka się z zainteresowaniem zarówno teoretyków, jak i praktyków. Stanie się okazją nie tylko do popularyzowania *action research* jako metody badań, lecz także odsłoni wachlarz pomysłów realizowanych przez nauczycieli na różnych poziomach edukacji, pokaże ich jako kreatorów ciekawych rozwiązań edukacyjnych i osoby otwarte na dyskusję i zmianę.

Agnieszka Nowak-Łojewska

Uniwersytet
Gdański

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

„Propozycja wydania pracy zbiorowej pod redakcją Agnieszki Nowak-Łojewskiej pojawia się w momencie szczególnym dla kondycji oświaty. Po okresie strajków nauczycieli domagających się profesjonalnego uznania, po okresie zdalnej edukacji – ujawniającej z jednej strony odpowiedzialność osobistą nauczycieli za jakość oferowanej edukacji, a z drugiej coraz bardziej natarczywe próby centralizacji programowej i odgórną kontrolę – oddanie głosu nauczycielom w sprawie uwiarygodnienia ich kompetencji refleksyjno-krytycznych w zmienianiu kultury edukacji uznają za ważne wydarzenie – jeśli nie równe, to zbliżone wagą do opublikowania pod redakcją Soni Nieto dwóch głośnych w Stanach Zjednoczonych książek napisanych wspólnie z nauczycielami – *Dlaczego uczyimy (Why We Teach)* w 2005 roku i po ograniczeniu względnej autonomii w edukacji w roku 2014 – *Dlaczego uczyimy teraz (Why We Teach Now)*.”

Opublikowanie auto-rekonstrukcji refleksji nauczycieli – odchodzących we własnej praktyce od dominujących w oświacie paradygmatów – wniesie nie tylko nową wiedzę do nauki o nauczaniu i nauczycielach, ale z całą pewnością może też mieć znaczenie dla tytułowych bohaterów współkreujących zbiorową „opowieść”, osób związanych z nimi w środowiskach ich profesjonalnego zaangażowania i, *last but not least*, potencjalnych czytelników, reprezentujących zarówno światy praktyków, edukatorów, jak i profesjonalnych badaczy”.

Z recenzji dr hab. Doroty Gołębniak, prof. DSW

ISBN 978-83-8206-310-3